Homenatge a la memòria del Dr. Pelai Negre i Pastell

El dia 15 del mes d'abril d'enguany moria a Girona el Sr. Pelai Negre i Pastell, doctor en Dret, il·lustre jurisconsult i eminent investigador del nostre passat històric. La seva sapiència i erudició en aquest aspecte eren considerades d'una categoria excepcional amb un rellevant domini sobre l'època medieval, els llinatges nobiliaris i la ciència heràldica, mèrits degudament reconeguts amb l'obtenció dels títols honorífics de membre de les Reials Acadèmies de la Història de Madrid i de Bones Lletres de Barcelona. Fou també, fundador i dirigent destacat de l'Institut d'Estudis Gironins, organisme que aplega les més prestigioses figures del món de la cultura de les nostres comarques.

El Dr. Pelai Negre i Pastell, empordanès d'origen, nascut a la comtal vila de Castelló d'Empúries, es trobava vinculat amb la nostra vila per arrels familiars molt directes a les quals mantenia fidelitat como a fervent devot de les més genuïnes tradicions pairals, i residia anualment a Torroella durant bona part de la temporada estiuenca en el vast casal heretat dels seus progenitors. El seu interès i afecció per Torroella era plenament sentit, com ho demostren els profunds i valuosos estudis d'investigació històrica relacionats amb els nostre passat que coneixia profundament, entre els quals destaca l'extens treball sobre Bernat de Santa Eugènia i Guillem de Montgrí publicat en els annals que edita l'Institut d'Estudis Gironins i reproduït, degudament extractat, en el Llibre de la Festa Major. La seva col·laboració en el nostre tradicional Llibre fou constant a través dels anys durant els quals féu conèixer als lectors els aspectes més significatius d'un llegat històric torroellenc de valor transcendent, i estudià les vicissituds de famílies de llinatge preclar com els Llabià, Solterra, Pastors, Metge, Carles, Llobregat, etc., que donaren renom i prestigi a la vila, fins a la culminació d'aquest procés insigne amb la incorporació de Torroella a la corona reial catalana que va significar l'obtenció de senyalats privilegis i l'honor de convertir-se en lloc d'estada dels monarques.

Les converses sostingudes amb el Dr. Pelai Negre i Pastell eren font inesgotable per adquirir sempre més amplis i profunds coneixements de la història local. Per la seva part, s'interessava pel moviment de la vida col·lectiva nostra, manifestant una gran satisfacció quan va enllestir-se el magnífic Museu del Montgrí i del Baix Ter emplaçat a

l'antiga casa Pastors, que va visitar detingudament seguint les seves instal·lacions, fent un elogi vivíssim de tots els qui havien contribuït a la realització d'una obra de caire cultural que dignifica el nom de Torroella.

En l'última entrevista sostinguda l'estiu passat, va fer-me llegir un treball que acabava de redactar a Torroella mateix, basat en un tema de caràcter etimològic que em va semblar summament interessant i, a la vegada, molt original. Vaig demanar-li que si ho desitjava podria publicar-se en el Llibre de Festa Major de l'any següent, o sigui, l'actual. Em va respondre amb veu serena: «Ho sento, de veritat, però d'aquí a l'any vinent potser m'hauré mort i no podré llegir-lo. Em fa il·lusió veure'l publicat de seguida i «Punt Diari» me l'ha demanat». Les seves paraules esdevingueren profètiques. No podrà llegir el seu escrit en el Llibre de Festa Major, però em complau saber que poc temps abans de morir el va enviar amb les esmenes necessàries perquè fos publicat, junt amb una nota d'agraïment. Ara, es publica aquest escrit como a pòstum homenatge a la seva valuosa i constant col·laboració.

EL NOM DE L'ESTARTIT

Sempre m'ha cridat l'atenció aquest nom tan estrany: l'Estartit. Quin és el seu significat? Quina pot ésser la seva etimologia? Manuel Brunet, aquell inoblidable escriptor i periodista amb el qual em va unir una molt bona amistat, en la seva divertida i ben escrita novel·leta *El meravellós desembarc dels grecs a Empúries* deriva el nom de «l'Estartit» d'«Astarté», la deessa fenícia, que podia ésser, amb les seves peculiaritats, l'equivalent de l'Afrodita grega i la Venus romana. Però això és pura broma, com tot en aquell deliciós llibret, no pas mancat d'intuïció del que de fet degueren ésser les primeres colonitzacions.

Marcel·lí Audivert, en el seu interessantíssim i meritori treball *L'Estartit i les Medes*, troba documentat aquest nom així en els llibres de l'arxiu parroquial com en els del municipal de Torroella de Montgrí des de la primera meitat del segle XVIII, quan alguns pescadors de Torroella i d'altres possiblement més nombrosos de Begur varen edificar llurs modestes cases en aquell lloc al peu de la muntanya i arran del mar, on hagueren de fer alguna construcció per defensar-les de les onades en temps de tempestat.

L'esmentat autor, en la seva obra, cita l'opuscle de mossèn Ignasi Colomer i Presas *El litoral català abans del segle XIX,* on són transcrits els noms referents a l'Estartit i els seus voltants, tal com figuren en diversos portolans: «Lestardier» (portolà de keulen, entre els anys 1700-1774); «Lestardiez» (Michelot, 1723 i Roux, 1764); «C. Entrarà» o «Estardy» (Tofiño, 1786) i «C (Cap) de Montgrí», que suposa que és el Cap de la Barra (Costes, 1650 ?). Fa remarcar l'autor que els noms primers corresponen a grafies estrafetes del nom «l'Estartit», amb influències germàniques o franceses. Tofiño, encara que de cognom gallec, va escriure la seva obra en castellà. La denominació de «Cap Stardy» figura avui encara en moltes cartes marineres espanyoles.

Ara bé, quina significació pot tenir aquesta estranya paraula? Marcel·lí Audivert dóna aquesta explicació: «El terreny comprès entre el mar i la muntanya, des dels Salats fins a «Sota les Ribes», així que el Ter revenia una mica quedava inundat per les aigües d'aquest riu, formant com un braç que aniria a desguassar on tenim avui la plaça



Visió de l'Estartit antic situat al flanc de la muntanya.

principal de l'Estartit». El Sr. Audivert continua explicant que el seu avi deia que havia vist rajar «Sota les Ribes» les aigües del Ter. Tot el paratge comprès en els terrenys esmentats tenia per nom el que actualment en diríem «el Ter petit»; de la boca dels que primerament el batejaren, en sortiria pronunciat «es Ter petit», d'on per contracció en degué derivar «Estertit», tal com diu que ho ha vist en papers del segle XVIII, tant de l'arxiu municipal com del parroquial de Torroella de Montgrí. Aquesta és l'enginyosa explicació que el Sr. Audivert dóna del nom «l'Estartit». Certament no hi ha cap dubte que en el nom de l'Estartit figura duplicat l'article determinatiu: **El** (davant de vocal, **L'**) i **Es**, article tan usat en català antic i que ha perdurat fins els nostres dies a Cadaqués, Begur i altres pobles de la costa i és enterament vivent i en ús a Mallorca. Fins aquí completament d'acord amb el Sr. Audivert. No hi ha dubte que **L'** és un duplicat de l'article **Es** i que el nom del poble és en realitat «Tartit». En tenim d'altres exemples en català: «estisores» (pròpiament el nom és «tisores»); «estovalles» «tovalles», «esbergínies» (dites també «albergínies») en castellà, «berenjenas», etc. Fins aquí, ho repeteixo, enterament d'acord amb el Sr. Audivert; però que «Tertit» o «Tartit» (la pronunciació és la mateixa) sigui una contracció de «Ter petit» ja em sembla més problemàtic. És possible trobar alguna altra solució? Jo m'atreveixo a proposar, com a pura hipòtesi, la següent, que desitjaria que fos estudiada per persones competents. El nom del poble, hem dit, possiblement és «Tartit», paraula que en català no sé que vulgui dir res, però en el Diccionari Català de Pompeu Fabra i en la Gran Enciclopèdia Catalana trobem la paraula «Tarter», de la qual un i altre diccionari donen la següent definició, que copio al peu de la lletra: «Extensió de terreny al flanc d'una muntanya, cobert de pedres despreses del cim». Aquesta definició és ben adequada per aquell terreny desert i pedregós, al peu de la muntanya, on en la primera meitat del segle XVIII uns pescadors de Torroella i Begur edificaren llurs modestes cases. «Tarter» i «Tartit» no són pas

paraules iguals, però són ben semblants. No presumeixo de filòleg i per tant no m'atreveixo a fer conclusions definitives; però sí que em permeto fer algunes observacions. Primerament cal recordar que la **r** final de moltes paraules i noms catalans és muda i la paraula es pronuncia igual com si aquesta lletra no hi fos. «Tarter», per tant, es pronuncia «Tarté». Amb «Tartit», el nom del poble, hi ha encara dues diferències; una **i** en lloc de la **e** i l'afegit d'una **t** final. Que la **e** àtona, en el llenguatge corrent es converteix en **i** algunes vegades, és evident. Així «Gerona» ha esdevingut «Girona»; «estiu» ho pronunciem «istiu». Ara, pot passar igualment quan es tracta de la **e** accentuada com és en el cas de «Tarter»? Ja ho veig més problemàtic i tal vegada aquí rau la principal dificultat. Finalment queda l'aparició de la **t** final. En temps de la meva joventut, parlo d'uns setanta anys endarrera, em va cridar l'atenció que en el Baix Empordà pronunciaven una **t** al final de les paraules que de cap manera la tenien. Així deien «pènsut», «pòsut» per «penso», «poso», i el mateix ocorria amb altres verbs, la primera persona del present d'indicatiu dels quals acaba en **o**. Fins havia sentit dir **«mart»** en lloc de «mar». Ara que s'estudia millor el català això és molt menys freqüent. A l'Alt Empordà, concretament a Castelló d'Empúries, en lloc de **t** hi posaven una c: «pènsuc», «pòsuc», fins **«marc»**, en lloc de «penso», «poso», «mar». Respectivament tal vegada això explica l'aparició de la **t** final de «Estartit». És indubtable que en el llenguatge parlat, les paraules experimenten variacions insospitades. Que quedi, per tant, exposada, ho torno a dir, com a pura hipòtesi, la possibilitat que «l'Estartit» —en realitat, «Es Tartit»— procedeix de «Es Tarter», paraula amb la qual té evidentment una forta semblança i per altra part —i això és importantíssim— «Tarter» té una significació que s'avé perfectament amb la situació del terreny on en la primera meitat del segle XVIII foren edificades per uns modestos pescadors, les primeres cases que van donar origen al poble de l'Estartit.

PELAI NEGRE i PASTELL
Doctor en Drets Reials.
Corresponent de les Acadèmies de la Història de Madrid i de Bones Lletres de Barcelona.